

SMUTA, DOBA BOJŮ A ZMATKŮ

Vzestup a pád Grigorie Otrepjeva nebyl dílčím a nahodilým příběhem. Byl počátkem všeobecného chaosu, velikého rozkolu, který postihl celou zemi. Byla to svého druhu občanská válka, boj všech proti všem, v němž se zhroutila tradiční carská moc a do něhož zasáhly i sousední země, Polsko a Švédsko. Byla ohrožena sama existence ruského státu.

Byli to především moskevští bojaři, kteří otráslí tradiční carskou autoritou tím, že přivedli - v zájmu odstranění dynastie Godunovovů - samozvance na trůn a vzápětí se proti němu spikli a svrhli jej. V letech 1605-1606 se vystřídali na trůnu čtyři carové. Pro každou autokratickou vládu je časté střídání vládců nebezpečné, ale ještě nebezpečnější je pro ni kompromitace a znevážení její moci, boření představ o její posvátnosti a nedotknutelnosti. Neboť představy mají v životě lidí často větší význam než sama skutečnost. Hrouť-li se navykly věci, hrouť se i systém idejí a iluzí, ony zábrany, které se překonávají mnohdy obtížněji než hradby skutečné.

Inspirátor převratu a svržení samozvance - jemuž původně sám pomáhal zmocnit se trůnu - bojar Vasilij Šujskij, byl sice 1. června 1606 v Uspenském chrámu korunován, ale carská autorita byla v troskách. Tak snaživě ji bořil, že ve chvíli, kdy se sám stává carem, se ocitá uprostřed všeobecného zmatku bez vážnosti a úcty.

Věděli o něm, že je „spíše chytrý, než moudrý“ (V. O. Ključevskij), a nepomohlo ani to, že při vstupu na trůn skládá přísahu, že bude vládnout spolu s bojary, trestat jen ty, kdo budou veřejně usvědčeni ze zlých činů, a nebude konfiskovat majetek provinilců. Nevěřili mu - a nemýlili se. Nic z toho nehodlal splnit. Mluvili o něm jako o polocarovi, „carkovi“, a skutečně jím byl. Až do roku 1610, kdy byl svržen, byl Šujskij téměř zajatcem v neklidné Moskvě, zatímco se země zmítala v bouřích a zmatcích.

Již v srpnu 1606 propuká v Putivlu rolnické povstání v čele s Ivanem Bolotnikovem, k němuž se přidávají kozáci a společně táhnou přes Jelec a Kalugu do Tuly. Jejich cílem byla Moskva. Bolotnikov sice do Moskvy nedošel (byl poražen a zajat v Tule v listopadu 1607 a krátce poté oslepen a utopen), ale povstání, v jehož čele stál, bylo novým pokračováním občanské války - smuty.

Víme již, že mezi lidem se věřilo, že car může zemřít přirozenou smrtí, ale nemůže být zabit. Proto se nevěřilo zprávám z Moskvy o potupném konci „cara Dimitrije“ a panovalo všeobecné očekávání, že se znovu objeví a přihlásí o trůn. Ivan Bolotnikov ostatně pozvedl povstání právě v jeho jménu.

V roce 1608 - již po porážce Bolotnikova - se tento očekávaný „car“ skutečně objevuje a táhne s podporou polského žoldnéřského vojska k Moskvě. Nový samozvanec (Lžidimitrij II.) však již nebyl přijímán s tak spontánní důvěrou jako jeho předchůdce. Moskva mu neotevřela své brány a jeho tažení uvízlo v Tušinu (jeho odpůrci jej proto nazývali „tušinským zlodějem“).

Se Lžidimitrijem II. šli sice k Moskvě za kořistí i mnozí Poláci, avšak na vlastní pěst. Král sledoval jiné cíle. Zikmund III. vyjednával s moskevskými hodnostáři o svržení „carika“ Šujského i popravě Lžidimitrije II. a o volbě šestnáctiletého polského krále Vladislava za cara. Ve skutečnosti se Zikmund III. sám chtěl stát ruským carem. Na podporu svých stoupenců v Moskvě

poslal vojsko, které obsadilo Kreml. Šujskij byl v roce 1610 svržen a vydán do Polska (kde zemřel). Lžidimitrije II. zabila jeho vlastní stráž, ale polský záměr ovládnout carský trůn narazil na rostoucí odpor celé země.

Zatímco Moskva, politické a mocenské centrum země, byla v rukou Poláků, zasáhla svým vlivem církvev a patriarcha Germogen vydal výzvy k záchraně víry a Rusi. V letech 1611-1612 se pod velením mladého a bojovného knížete Požarského shromáždila domobrana, která oblehla Moskvu.

Zikmund III., táhnoucí v říjnu 1612 na pomoc své posádce v Moskvě, byl u Volokolamska poražen a osud 7000 Poláků, obklíčených v moskevském Kremlu byl zpečetěn. Když snědli poslední koně, došlo na krysy a nakonec i na kanibalismus. V listopadu 1612 se polská posádka vzdala.

Smuta skončila. Po osm let byla země zmitána ve vyčerpávajících bojích, při nichž bylo zpuštěno a zaniklo v řadě oblastí centrální Rusi devět desetin rolnických hospodářství. V rjažaňském újezdu připadalo na jedno hospodářství, které přežilo, dvacet dva pustých stavení.

Smutou platilo Rusko za to, že samoděržaví Ivana Hrozného zcela vylučovalo spoluúčast bojarů a šlechty na správě země. Když vymřela dynastie Rjurikovců, nemělo Rusko společenské síly, které by chápaly a přijímaly spoluodpovědnost za osudy země. Přesně to jim samoděržaví odpíralo a když zmizelo, nevěděli co si počít. Snad především tím lze vysvětlit jinak stěží pochopitelné přemety čelných osobností země - od Godunova k Lžidimitrijovi, pak k Šujskému a k „tušinskému zloději“, od něho k Zikmundovi a pak opět proti němu.

Jednou z podstatných příčin smuty bylo, že Rusko mělo sice zemské hodnostáře, ale nemělo vládní elitu. Je to ostatně prokletí každé autokracie - ničí politické síly kolem sebe.